Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Budizm’de Mandala Anlayışı ve Mandala Çeşitleri

Mandala Understanding in Buddhism And Mandala Types

Mehmet OĞUZ

Öğretmen, MEB, Elazığ, Türkiye

Teacher, MEB, Elazığ, Turkey

mehmetoguz23@hotmail.com

me145338

Hüsamettin KARATAŞ

Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Elazığ, Türkiye

Doç. Dr., Fırat University, Faculty of Theology

Elazığ, Turkey

dr.karatash@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5476-5506>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karataş, H. & Oğuz, M. (2021). Budizm’de Mandala Anlayışı ve Mandala Çeşitleri, *Journal of Social Sciences*, 31, 177-199

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29238/tbd.2007.54749>

Makale Türü / ArticleTypes: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / The Article Arrival Date: 25.11.2021

Yayımlanma Tarihi / Publication Date: 20 Aralık / December 2021

Yayımlanma Sezonu / Publication Season: Aralık / December 2021

Cilt / Volume: 31

Sayfa / Pages: 177-199

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved www.toplumbilimleri.com

BUDİZM’DE MANDALA ANLAYIŞI VE MANDALA ÇEŞİTLERİ¹

Özet

Mandala, Budist dini geleneklerinde tantrik unsurlarla ilişkilendirilerek kullanılan bir semboldür. Budist dini geleneklerde mandala kullanımı kişiyi bir objeye odaklayarak kurtuluşa ulaştırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda mandalanın Budizm içerisinde yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu görülmektedir. Budizm’de, mandala başta meditasyon olmak üzere çoğu ritüelde kullanılan bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle erken dönemde Vihara adı verilen mabedlerde ibadetlerden önce bir mandala oluşturulması ve oluşturulan mandala üzerinde ibadet edilmesi önemli bir uygulama olarak kabul edilmektedir. Budizm’de kullanılan mandala örneklerinde genellikle iki unsur ön plana çıkarılmaktadır. Budist dini geleneğinde bazı mandalalar sembol bazıları da temsil olarak kullanılmaktadır. Nadir de olsa her iki unsurun kullanıldığı mandala örnekleri de mevcuttur. Sembol olarak kullanılan mandalalar genelde herkes için hemen hemen aynı anlamı ifade ederken temsil şeklindeki mandalaların anlamı ve anlattığı şey kişiden kişiye değişebilmektedir. Sembol olarak kullanılan mandalaların anlaşılması daha kolaydır. Temsil olarak kullanılan mandalaların anlaşılması zordur. Bu nedenle mandalanın kullanımında bir rehber veya öğreticiye ya da bir ustaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Budizm, Mandala, Kalaçakra, Vastu Purusa, Theravada, Mahayana.

MANDALA UNDERSTANDING IN BUDDHISM AND MANDALA TYPES

Abstract

Mandala is a symbol used in Buddhist religious traditions in association with tantric elements. The use of mandala in Buddhist religious traditions aims to bring the person to salvation by focusing on an object. In this context, it is seen that the mandala has a widespread use in Buddhism. In Buddhism, the mandala appears as a symbol used in many rituals, especially meditation. It is considered an important practice to create a mandala and worship on the created mandala before the worship, especially in the temples called Vihara in the early period. In the mandala examples used in Buddhism, two elements are usually brought to the fore. In the Buddhist religious tradition, some mandalas are used as symbols and some as representations. Although rare, there are also examples of mandalas in which both elements are used. While the mandalas used as symbols generally mean the same for everyone, the meaning and the meaning of the mandalas in the form of representation can vary from person to person. Mandalas used as symbols are easier to understand. Mandalas used as representations are difficult to understand. For this reason, a guide or a teacher or a master is needed in the use of the mandala.

Keywords: Buddhism, Mandala, Kalachakra, Vastu Purusa, Theravada, Mahayana.

¹ Bu araştırma; “Budizm’de Mandala Anlayışı” adlı Yüksek Lisans Tezinden faydalanılarak üretilmiştir.

GİRİŞ

Mandala, Budist dini gelenekte kullanılan dini bir semboldür. Budistler tarafından ritüellerde kullanılan mandalalar, onu kullanan kişinin Buddha’ya dönüşmek yani kurtuluşa ulaşmak için sarf ettiği çabanın göstergesi ve kutsal kabul edilen bir alanın sembolize edilmesidir. Aynı zamanda mandala Budizm’de ideal bir Bodhgaya’dır.² Buddha’nın aydınlandığı geceye atıfta bulunan, aydınlanma anını anlatan, bilincin özgürlüğünü ifade eden bir enstrümandır.³ Budist tantra uygulayıcıları, evreni bir mandala veya ritüel daire şeklinde görselleştirirler. Mandalalar, başta benlik olmak üzere önemli Budist tanrıları ve bir bütün olarak evren ile insan arasındaki sembolik ve ritüel bağlantıları keşfetmek için kullanılan öğelerdir. Mandalalar Budizm’de çeşitli boyutlarda temsil edilebilirler. İki boyutlu, üç boyutlu mandalalar olduğu gibi tapınak şeklinde mandalalar da bulunur. Nitekim Budizm’de tapınakların ve hatta yerleşim yerlerinin mandala planları baz alınarak inşa edildiği de görülür.⁴

Budizm’de mandala sembolleri ibadet sırasında kutsal güce yoğunlaşmak için kullanılır. Bu noktada uygulayıcı çeşitli desenlerden oluşan bu sembolik cihazları kullanarak, merkezine doğru yoğunlaşarak aşkın ve yüce olan tanrısıyla bir olmaya çalışır. Mandala, bu şekilde yüce bir bilincin adım adım oluşma sürecinde resimli bir temsil olarak kullanılır. Aynı zamanda bu semboller uygulayıcının ritüel sonunda başlangıçtaki ruh haline geri dönmesini sağlar. Tantrik ritüellerin bu gizemli sürecinde birey kendi özünde kozmik parçalanma ve yeniden bütünleşme sürecini yaşar.⁵ Bu süreçte Budizm’de mandala sembollerinin kullanımındaki en temel amaç olan sıradan farkındalığın ve bilincin Buddha’nın uyanışının farkındalığına dönüşmesi amacı gerçekleştirilmeye çalışılır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda çeşitli boyut ve varyasyonlarda oluşturulan mandala sembollerinin Budizm’de ve bir Budist’in hayatında önemli bir yer işgal ettiği görülür.⁶

1. Mandala ve Mandalanın Kullanım Alanları

Mandala özellikle Hint dinlerinde ortaya çıkmış ve kullanılmış dini bir objedir. Dünya üzerindeki toplumların ve kültürlerin etkileşim süreci Hint coğrafyasında var olan kültürlerin de zamanla diğer toplumlara aktarılmasına neden olmuştur.⁷ Bu zaman zarfında bu coğrafyada ortaya çıkan dinler ve bu dinlerle ilgili geleneklerin diğer coğrafyalara kaydığı görülür. Bu bağlamda “çember”, “daire”, “çevreleyen şey” vb. anlamlara gelen ritüel esnasında odaklanmayı sağlayan mandala sembolleri de⁸ Hint coğrafyasında kullanılmış ve zamanla bu coğrafyanın dışına çıkıp diğer toplumlar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır.⁹

Tarih boyunca çoğu topluluk evreni ve evrendeki yerini anlama gayreti içerisinde olmuştur. Her biri, kendi dünyasının sınırlarını ve evreni anlatan birtakım semboller ortaya koymuşlardır. Bu sembollerin bazıları dinsel içerikli öğelerden oluşurken bazıları ise

² Bodhgaya: Bodh Gaya veya Bodhgaya (बोधगया) Hindistan’ın Bihar eyaletinde Gaya bölgesinde yer alan Budist hac merkezidir. Budistler Gautama Buddha’nın burada aydınlanmaya ulaştığına inanmaktadır.

³ Giuseppe Tucci, *The Theory And Practice Of The Mandala*, Dover Pub., New York 2001, s.50,51.

⁴ Malcolm David Eckel, *Buddhism, The Great Courses* Published, Virginia 2001, s.13.

⁵ P. Thankappan Nair, *Indian National Songs And Symbols*, Published by Firma Klm Private Limited, India 1959, s.160.

⁶ Eckel, *Buddhism*, s.13.

⁷ Geri H. Malandra, “The Mandala at Ellora / Ellora in the Mandala”, *Journal of the International Association of Buddhist Studies*, Vol.19, No.2 1996, s.189.

⁸ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, (çev. Lale Arslan), Kabaıcı Yay., İstanbul 2000, s. 360.

⁹ Malandra, “The Mandala at Ellora / Ellora in the Mandala”, *Journal of the International Association of Buddhist Studies*, s.189.

kültürel arkaplanı yansıtabilmişlerdir. Örneğin Çin dini geleneğinde kullanılan “Yin-Yang” sembolü bu durumu anlatan en güzel örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çinliler, evrenin uyumunu yin ve yang güçleri arasındaki genişleme ve daralma prensibine göre açıklar. Bu sembol, evrenin hareketsizliği prensibine göre dizayn edilirken yin ve yang unsurlarının da bahsi geçen hareketsizlik içerisinde zıt unsurların yani, yükselişin ve düşüşün, iyinin ve kötünün mükemmel uyumu olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda Çinlilerin yin-yang sembolünü bir tür mandala olarak değerlendirecek olursak, onların bahsi geçen sembolü takip ederek ve dünyanın değişen doğasıyla uyum içinde yaşayarak kendileriyle barış içinde olabileceklerini ve evrenin ritmine ayak uydurabileceklerini düşündükleri anlaşılmaktadır.¹⁰

Mandalalarda kullanılan yazılı semboller ve görsel imgeler kültürden kültüre değişebilmektedir. Bu çerçevede bazı dini geleneklerde kullanılan semboller de mandala kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim farklı dini geleneklerdeki çeşitli dinsel semboller içerisindeki tanrı ve tanrıça resimleri evrendeki düzenin tasviri niteliğindedir. Aynı şekilde bazı sembollerde kullanılan renk ve şekillerin ise evrenin doğallığı yanında bir denge unsuru olarak değerlendirildiği varsayılmaktadır. Bununla birlikte, her biri farklı bir dil ve farklı bir anlatım tarzı kullansa da tüm kültürlerin mandala tarzı sembolleri aslında aynı evreni tanımlamaktadır. Tarihsel ve kültürel farklılıklardan bağımsız olarak düşünüldüğünde aslında bütün mandalalar ve mandala gibi işlev gören dinsel semboller kullanıcıyı kendi iç gerçeğini bulmaya ve iç dünyasını aydınlatmaya götürdüğünü söylemek mümkündür.¹¹

Mandala, tarih boyunca tüm dünyada genelde dairesel bir deseni ifade etmekle birlikte mandalanın ortaya çıkması ve kullanılmaya başlanması tarihsel bağlamda Paleolitik döneme kadar dayanmaktadır. Mandalalar genellikle Budizm ve Hinduizm başta olmak üzere doğu dinleriyle yakından ilgilidir. Doğu dinlerinde mandala sembolleri meditatif ve düşünceye dayalı ritüellerde kullanılmaktadır.¹²

Mandala sembollerinin meditasyon için önemli birer araç oldukları bilinmektedir. Ritüel sırasında bazı tantrik uygulayıcılar mandalada tasvir edilen tanrıları görselleştirdiklerini iddia ederler. Bu görselleştirmeler genellikle ayrıntılı bir şekilde anlatılır ve tantrik metinlerde olduğu gibi gerçekleştirilmeye çalışılır. Örneğin bir Budist heykelinin önünde oturduğunu ve evrendeki tüm çiçekleri ona sunmak için getirdiğini hayal eden bir Budist, tantrik meditasyonda bir ön egzersiz yapmış olur.¹³ Bununla birlikte mandala sembolleri psikoterapi alanında tedaviye yardımcı unsur olarak da kullanılmaktadır. Örneğin nefes darlığı seanslarında terapiyi desteklemesi için bu sembollerden faydalandığı bilinmektedir.¹⁴

Mandala sembollerinin psikoterapi alanında Carl Gustavo Jung tarafından da yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Bu alanda çalışma yapan Jung, akıl hastalığının tedavisinde bu sembollere başvurulduğunu ifade etmektedir. O, bireyin bilinçaltındaki düşüncelerinin ortaya çıkartılmasında kelimelerden ziyade görsel materyallerin daha etkili olduğunu iddia eder. Jung’a göre mandala sembolleri ruhun bütünlüğünü ve insanla doğa arasındaki ilişkiyi tüm yönleriyle ifade eder. Bu bağlamda Jung ve diğerleri için

¹⁰ Laura J. Watts, *Mandalas Spiritual Circles For Harmony And Fulfilment*, Pub. Southwater, London 2000, s.7.

¹¹ Watts, *Mandalas Spiritual Circles For Harmony And Fulfilment*, s.7.

¹² David Miller, “Mandala Symbolism In Psychotherapy: The Potential Utility Of The Lowenfeld Mosaic Technique For Enhancing The Individuation Process” *The Journal of Transpersonal Psychology*, New York 2005, Vol. 37, No. 2, s.165.

¹³ Eckel, *Buddhism*, s.67.

¹⁴ Miller, “Mandala Symbolism In Psychotherapy: The Potential Utility Of The Lowenfeld Mosaic Technique For Enhancing The Individuation Process”, s.165.

mandalalar, genellikle öz benliği sembolize eder ve sembolik olarak karşıtların uzlaşması ve birleştirilmesi yoluyla bireyselleşme, bütünlük ve psikolojik entegrasyon çabasını temsil ederler. Jung bu durumu sadece ifade etmekle kalmayıp ilgili sembollerini terapilerinde kullanarak göstermiştir. Ayrıca psikolojik olarak rahatsız olan bireylerde mandala sembollerinin rahatlatıcı etkisinin olduğu da bu alanda yapılan çalışmalarda bilim insanları tarafından ileri sürülmüştür.¹⁵

Mandalalar kullanım amacına uygun olarak tasarlanırlar. Mandala sembollerinde direk Budda figürleri kullanıldığı gibi bazen bunun yerine kutsal kabul edilen kelimeler, noktalama işaretleri veya rakamsal ifadeler kullanılabilir. Örneğin sekiz rakamına atfedilen kutsiyete binaen mandalalarda kullanıldığı ve bireyselliği sembolize ettiği düşünülmektedir.¹⁶ Bazı mandalalar tamamen boş olabilir ve bunlar doğal olarak kullanıcının daha fazla hayal gücü kullanmasını gerektirir. Bazen iki boyutlu mandalalar kullanılırken bazen de bir kumaş zemine veya düz bir yüzeye renkli kumlardan yapılmış üç boyutlu mandalalar da kullanılabilir. Renkli kumlarla oluşturulan geçici mandalalar ritüelin sonunda bozulurken kalıcı malzemeden yapılmış veya oluşturulmuş mandalalar daha sonra tekrar kullanılmak üzere saklanabilmektedir.¹⁷

Budizm’de kullanılan bazı mandalaların merkezine tantrik öğelerin yerleştirildiği görülmektedir. Buddaların doğası gereğince sonsuzluğu ve mutluluğu tasvir eden cennet ya da cenneti resmeden mandalalar ulaşılması gereken hedefin tipik örnekleri arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra mandala tasviri ve kullanımı noktasında doğa olaylarını anlatan örneklerle de rastlanmaktadır. Bu durumda mandala bir doğa olayını tantrik ve ezoterik ilişkiler ağı içerisinde ele alabilmektedir.¹⁸ Ayrıca son yüzyılda teknolojinin gelişimine bağlı modern mandala diye tabir edebileceğimiz şekilde tasarlanan mandalalar ise kullanıcıya daha geniş bir sembolizm repertuarı sunmaktadır. Bu mandalalar aynı zamanda kullananlar için daha anlaşılır bir şekilde tasarlanmaktadır. Örneğin saf ve kirlenmemiş ruhu anlatmak için nilüfer çiçeğinin kullanıldığı bir mandala kullanıcı için çok da karmaşık olmayan anlaşılması kolay bir mandala türü olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹

Mandalaların işlevi ve kullanım amacı öncelikli olarak bilgi aktarmak değildir. Ancak bilgi aktarma işlevi de mandalanın amaçları arasında yer alır. Her şeyden önce mandala, bireyde bilinç birliğini sağlayarak samsara çarkından kurtulmanın yolunu ve yöntemini kullanıcıya sunar.²⁰ Zira Budizm’de bir mandala sembolü ibadet esnasında kullanılan bilgisel bir araçtır. Budist keşişler tarafından özellikle mabetlerde kullanılır. Sabah erken saatlerde ibadet hazırlıklarını yapan keşişler ibadete hazır hale geldikten sonra tapınağa girerler. Tapınakta çeşitli dualar ve ilahiler okurlar. Bu dua ve ilahiler bazı Budda’lar ve Bodhisatvalar için yazılmış şiirler ve sözlerden ibarettir. Bu ritüellerin akabinde keşişler çeşitli içeriklerden oluşmuş mandala çarklarının etrafında toplanarak meditasyon yaparlar.²¹

En basit haliyle, bir mandala kuzey, güney, doğu, batı ve merkez olmak üzere beş ana noktadan oluşur. Bu beş noktanın her birinde ayrı bir Budda figürü bulunur. Bunlar meditasyon figürleri olarak bilinir. Budda figürlerinin isimleri mandalalarda sabit olmayıp değişkenlik gösterebilir. Farklı mandala görsellerinde değişik Budda figürlerine

¹⁵ Miller, “Mandala Symbolism In Psychotherapy: The Potential Utility Of The Lowenfeld Mosaic Technique For Enhancing The Individuation Process”, s.165-166.

¹⁶ Carl Gustavo Jung, *Civilization In Transition*, Princeton University Press, New Jersey 1964, s.355.

¹⁷ Martin Brauen, *The Mandala in Tibetan Buddhism*, Pub. RMA, New York 2009, s.4.

¹⁸ Korhan Kaya, *Buddhizm Sözlüğü*, Doğu Batı yay., Ankara 2017, s.131.

¹⁹ Lisa Tenzin Dolma, *Natural Mandalas*, Duncan Baird Publisher, London 2006, s.10

²⁰ Grover A. Zinn, “Mandala Symbolism and Use in the Mysticism of Hugh of St. Victor”, *History of Religions*, The University of Chicago Press Pub., Vol. 12, No. 4 (May, 1973), s.326.

²¹ H.Hackmann, , *Buddhism As A Religion*, Neeraj Publishing House, London 1910, s.173.

rastlanabilir. Ancak genellikle mandalanın merkezinde bilinci ve evreni sembolize eden Budda Akshobhya²² yer alır. Mandalayı kullanırken yapılan en temel uygulama, onun etrafında daire çizmek ve daha sonra merkeze doğru ilerlemektir. Bu şekilde Budist keşişler ritüel esnasında mandalanın etrafında bir daire çizer ve daha sonra mandalanın merkezine doğru ilerleyerek evrenle ve aşkın varlıkla bir olma hedefini gerçekleştirmeye çalışırlar.²³

Mandalalar, festivallerde, dini törenlerde ve daha da önemlisi, mandalanın görüntülenmesinin önemli bir unsur olduğu Tantrik başlatma (diksa)²⁴ ritüellerinde kullanılır. Dini törenin başlama aşamasında kullanılan mandalanın yapısı, tanrıların ilk kez inisiyeye²⁵ görünür hale geldiği bir yer olarak işlev görür. Mandala yapısı, bir sistemdeki veya okuldaki tanrılar panteonunu temsil etmek ve sistem içindeki tanrılar hiyerarşisini ifade etmek için önemli bir araçtır. Bu hiyerarşi, diğer mandala sistemlerinde ön plana çıkan tanrıları veya olağanüstü varlıkları da aynı kozmik düzenin bir parçası olarak kapsayabilmektedir. Nitekim tantrik uygulamalarda kullanılan yantralar ve mantralar aynı düzenin bir diğer parçası olarak doğaüstü güçlerin (siddhi)²⁶ elde edilmesine yol açan mandala merkezli ritüellerin dışı vuruşundan ibarettir.²⁷

Mandalalar çok yönlü tantrik uygulamalarda kullanılır. Genellikle ibadet aracı olarak işlev görmekle birlikte bazı ayinler ya da festivallerde gösteri unsuru olarak ön plana çıkarılır. Nitekim mandala bu kullanım tarzıyla Budist olmayan toplumlara Budizm’i tanıtım aracı olarak kullanılır. Tibet’in Çin tarafından ilhak edilmesinden sonra Tibetli Budistlerin bir kısmının Hindistan’a, Avrupa’ya ve Amerika’ya göç ettikleri bilinmektedir. Göç eden Tibetli Budist halk buralarda kendilerini benimsetmek amacıyla ilgi çekici kültürel etkinlikler ve törenler düzenlemişlerdir. Tibet rahipleri diye bilinen Lamalar hem Budizm’i hem de kendi kültürlerini tanıtmak amacıyla bu törenlerde renkli kumlardan inşa edilen mandalalar kullanmışlardır. Kumdan yapılmış ilginç mandalaların, düzenlenen törenlere mistik bir atmosfer katmanın yanı sıra katılanları etkileme amacı güttüğü bilinmektedir. Bu kum mandalalar tören bittiğinde, süpürülüp yeni törenlerde tekrar Dalai Lama önderliğinde Lamalar tarafından inşa edilmektedir. Bu noktada mandalanın Budizm’i diğer topluluklara sevdirmeye ve yayma amacıyla kullanıldığını söylemek mümkündür.²⁸

2. Mandala Tasarlama ve Oluşturma

Mandala bir meditasyon aracıdır.²⁹ Mandala makrokozmos dediğimiz evrenle mikrokozmos dediğimiz insan arasında dengeyi sağlayan bir mezokozmos³⁰ görevi

²² Akshobhya, Budizm’de bilgeliği temsil eden beş Budda figüründen biridir. (Bkz. <https://en.wikipedia.org/wiki/Akshobhya> 06.12.2021).

²³ Eckel, Buddhism, s.65.

²⁴ **Diksa:** Kelime anlamı dini bir tören için hazırlık veya kutsama manalarına gelir. Kelime bazı dillerde deeksa diye de ifade edilir. Hinduizm, Budizm ve Caynizm gibi Hit dinlerinde gurular tarafından okunan mantralarla dini törenlerin başlatılması demektir. (Bkz. <https://en.wikipedia.org/wiki/Diksha> 06.12.2021.)

²⁵ **İnisiyasyon:** Bireyin manevi gelişimi için bir üstadın gözetimi ve kontrolü altında düzenli ve metotlu bir şekilde eğitilmesidir. Bu süreçte eğiten kişiye inisiyatör öğrenciye de inisiye adı verilir. (Bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/inisiyasyon> 06.12.2021.)

²⁶ Siddhi ya da Siddhi’ler paranormal (normal ötesi) yeteneklerin yoga terminolojisindeki adıdır. "Siddh" sözcüğünden türetilen terim, Sanskrit dilinde "mükemmel yetenekler", "mucizevi güçler" anlamına gelir. (Bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Siddhi> 06.12.2021; David N. Lorenzen, "Saivism: An Overview", The Encyclopedia of Religion, Macmillan Publishing Company, New York 1987, Vol.12, s.8041.)

²⁷ Gudrun Bühnemann, Mandalas and Yantras In The Hindu Traditions, Brill Pub., Boston 2003, s.14.

²⁸ Eckel, Buddhism, s.67.

²⁹ Dolma, Natural Mandalas, s.7.

³⁰ Mezokozmos: Makrokozmos ile mikrokozmos arasındaki evren demektir bir başka ifadeyle iki kozmosun ortasını ifade etmektedir. (Bkz. Malcolm David Eckel, Buddhism, The Great Courses Published, Virginia 2001, s.66,67.)

üstlenir.³¹ Makrokozmos kavramıyla evrenin veya ilahi kaynağın, mikrokozmos kavramıyla da insanın kastedilmesi yaygın olarak kabul edilen metafizik bir durumdur. Bu fikri Sufizm'de, Yahudiliğin Kabala³² kolunda, Tanrı'nın insanı kendi suretinde yarattığını ifade eden Hristiyanlıkta ve Hinduizm'de görebiliriz.³³

Bir kozmogram olarak mandala, dünyanın temel bir desene indirgenen geometrik bir izdüşümünü temsil eder.³⁴ Bu bağlamda kullanıcı mandala objeleri sayesinde bilincine yön verir.³⁵ Öz benlik, bireyin iç yaşamında desenler üretir. Mandalalar, öz benliğin dinamiklerini ortaya çıkarıp bir matris yani kalıp oluşturur. Mandala, ruhun kendisini serbest bırakması için ya da bütünlük oluşturma çabasına yardım etmek için benliği yansıtır ve mandala motifleri bireysel deneyim neticesinde bir anlam kazanır. Bu noktada mandalanın tasviri büyük önem arz etmektedir.³⁶

İnsanoğlu yaşamının merkezine daima sembolik nesneler koyma uğraşı içerisindedir. Nitekim birçok dini gelenekte mandala sembollerinin çok yönlü tasarlanması ve her birinin içerdiği anlam insanoğlunun bu arayışına bir cevap gibidir. Mandala oluşturmak için kullanılan geometrik desenler sembolizme verilen önemi çok açık bir şekilde ifade eder. Bu noktada mandalalarda kullanılan dairesel formun sembolizmde ön plana çıktığı görülür. Örneğin göçebe yaşam süren topluluklarda barınmak için kurulan çadırların şekilleri sanki bu bilgiyi destekler niteliktedir. Moğolların kullanmış oldukları 'Yurt Çadır' (*Şekil 1*) modeli hayatlarını idame ettirmek için önemli bir unsurdur ve aynı zamanda yaşayan bir mandala gibidir. Isınmak ve yemek pişirmek için kullandıkları ocak çadırın ortasında merkezde yer alır ve çadır içerisinde yer alan her şeyin düzeni evrenin düzenini yansıtacak şekilde tasarlanır. Bu noktada insanların yaşamlarında kurdukları düzen mandalaların oluşum sürecinde mandalaya yüklenen anlam ve düzenle benzerlik gösterir.³⁷

³¹ Eckel, Buddhism, s.74

³² Yahudi mistisizminde ezoterik bir disiplin ve düşünce okuludur. (Bkz. Fuat Aydın, Yahudilik, Mahya yayıncılık, İstanbul 2018, s.66.)

³³ Naomi Humprey, Meditation The Inner Way, The Aquarian Press, Wellingborough 1987, s.63.

³⁴ Zinn, "Mandala Symbolism and Use in the Mysticism of Hugh of St. Victor", s.326.

³⁵ Dolma, Natural Mandalas, s.7.

³⁶ Susanne F. Fincher, Creating Mandalas, Shambhala Published, London 1991, s.20.

³⁷ Humprey, Meditation The Inner Way, s.63.

Şekil 1: Yurt Çadır

Mandala oluşturma sürecinde birey dikkatini dış dünyadan koparıp kendine, öz benliğine yönlendirebilir. Bu yöntemle birey içindeki güzellikleri keşfederek bireysel anlamda barış ve uyumu yani iç huzuru yakalayabilir. Bu bağlamda mandala oluşturma sürecinde genelde iki yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden birincisi Budist dünyasında yüzyıllardır kullanılan, belirli kural ve prosedürleri takip eden geleneksel yöntemdir. Bu yöntemle mükemmel sonuçlar elde etmek için mandalalar ayrıntılı, sabırlı ve konsantre bir çalışmanın sonunda ortaya çıkmaktadır. Budist mandala oluşturma yönteminde amaç bireyi iç dünyasına odaklayıp nihai amaca ulaştırmaktır. Mandala oluşturmadaki ikinci yöntem ise geleneksel yaklaşıma göre daha kolay bir süreçtir. Bu yöntemle mandala tasarlarken kendiliğinden ve serbest bir tarz ortaya çıkar. Bu yöntemde mandalanın kalıbı daha önceden belirlenmemiş olup birey o anki hissiyatına göre bir tasarım ortaya koyar. Bu yöntem bireyin iç dünyasını ortaya koyması için daha isabetli görülmektedir. Bu çerçevede mandala tasarlama da kullanım alanına göre psikolojik amaçlı tasarlanan mandalalar ve dini amaçlı tasarlanan mandalalar olmak üzere iki kategori ön plana çıkmaktadır.³⁸

2.1. Dini Geleneklerde Mandala Tasarlama ve Oluşturma

İnsanoğlunun kutsalla olan ilişkisini ifade etmeye çalıştığı her yerde mandala sembollerinin veya o kültür ve dindeki muadili sembollerinin görülmesi çok da şaşılacak bir durum değildir. Sembolizmin ve görselleştirmenin aynı paydada bulunduğu mandalaların kutsallık atfedilen birçok alanda kendisine yer bulduğu görülür. Bu durum Navaho'nun kum resimlerinde, semazenlerin kutsal dansında, kiliselerin gotik gül pencerelerinde ve daha pek çok yerde ve tasvirlerde görülür.³⁹

Mandala sembolleri Tantrik geleneklerde, genellikle etrafı bir çizgi ile çevrelenmiş ve içine bir veya birden fazla tanrının mantralarla davet edildiği özel bir yapıya sahip alanı ifade etmektedir. Bu alan genellikle bir çemberdir, ancak kare, üçgen veya başka bir şekil olarak da tasarlanabilir. Mandalaların çeşitli şekil ve yapıda tasarlanması, farklı okulların geleneklerine, ritüel uygulamalarına, ibadet edilen tanrılara ve uygulayıcının nitelik ve hedefine göre değişmektedir. Mandalaların kendileri renkli tozlar, değerli taşlar, meyveler, yapraklar ve kokulu maddeler de dahil olmak üzere çeşitli malzemelerden hazırlanabilir. Bununla birlikte, mandalanın sadece belirli bir tasarıma sahip fiziksel bir yapı olmadığı vurgulanmalıdır. Bir mandala, uygulayıcının, içine çağrılmış ve böylece yapının ayrılmaz bir parçası haline gelen tanrıları gördüğü yerdir ve genellikle de bu çerçevede tasarım ve tasvirleri yapılır.⁴⁰

Dini geleneklerde mandala tasarlanırken mandala, evrenin kutsal anlamda bir görünümünü bize sunmaktadır. Bu anlamda oluşturulan mandalanın bir düzeni, merkeziliği ve kutsallıkla bir bağlantısı vardır. Bu noktada mandala Eliade'nın da dediği gibi din adamlarının en büyük endişelerinden biri olan manevi gerçeklik dünyasına bir erişim ve köprü kurma amacına hizmet etmektedir.⁴¹ Bu bağlamda dini geleneklerdeki mandala oluşturma sürecinde amaca hizmet eden farklı teolojik yorumlar bulunmaktadır. Mandalaların yapısal formları, içeriğindeki tanrı figürleri dini geleneklere göre değişkenlik göstermektedir.⁴²

³⁸ Watts, Mandalas Spiritual Circles For Harmony And Fulfilment, s.28.

³⁹ Humprey, Meditation The Inner Way, s.63.

⁴⁰ Bühnemann, Mandalas And Yantras In The Hindu Traditions, s.13.

⁴¹ Zinn, "Mandala Symbolism and Use in the Mysticism of Hugh of St. Victor", s.331.

⁴² Buhnemann, Mandalas And Yantras In The Hindu Traditions, s.15.

Budizm’de mandala çizimlerinde genel olarak pratiklik ve kullanışlılık ön plana çıkartılmakla birlikte ayrıntılı karmaşık bir yapının olduğu da gözlemlenmektedir. Budist mandala örneklerinde metafizik yön biraz geri planda tutulmuştur. Batı mandala çizimlerinde ise metafizik ve teolojik yön daha ağır basıp bu yönde tasarımlar gerçekleşmiştir. Batı mandala sembollerindeki bu durum sahip oldukları dini geleneklerin mistik yönlerinden kaynaklanmıştır.⁴³

Budizm’de bir mandala çizimi zihnin ve bedenın hazırlanmasıyla başlar. Tibet’te keşişler bir mandala resmine başlamadan önce üç gün boyunca meditasyon yaparak ve oruç tutarak hazırlık yapmaktadırlar. Bu noktada birey mandala çizimine başlamadan önce bu kadar ayrıntılı bir hazırlık yapmasa da en azından basit bir hazırlık süreci geçirmesi gerekmektedir.⁴⁴

Tibet Budizm’inde bazı festivaller için mandala sembolleri oluşturulduğu görülmektedir. Tibetli Budistler oluşturdukları mandalaların, evreni tüm hazineleriyle birlikte temsil ettiğine inanmaktadırlar. Bu tasarımların çoğu harika birer sanat eseri konumundadır. Ayrıca Tibetliler mandalaları Budda’nın kendilerine birer armağanı olarak görürler.⁴⁵

Mandala, yaygın olarak dini bir sembol olarak görünür. Tasarım noktasında temel form evrensel ancak içerik noktasındaki çeşitlilikler toplumlara göre değişkenlik gösterir. Bazı mandalalar son derece karmaşıkken, bazıları ise çok basit tasarlanabilir. Her iki durumda da mandalanın tasarlanması ve oluşturulmasındaki temel ilke aynıdır. Mandalanın temel ilkesi, bireyin evrensel gerçekleri sembolik biçimde anlamasına ve kurtuluş mücadelesine yardımcı olmaktır. Bu noktada Tibet Budizmi’nin mandalayla tam olarak bu manada nihai noktaya ulaştırıp karmaşık desenlerle tasarladığı görülür. Burada, kendi başlarına sanat eserleri olan son derece güzel ve karmaşık mandalalar bulunabilir.⁴⁶ Keşişler bu denli sanat eseri derecesinde mandala tasarlamak için yıllarca eğitim alırlar ve bu eğitimin neticesinde çok güzel mandalalar üretirler. Kum Mandalalar karmaşık yapıları mandalalara örnek olarak verilebilir. Bu konuda eğitim almış keşişler bir araya gelerek büyük bir titizlikle renkli kumlardan karmaşık desenli mandalalar çizerler. Kum mandalasını çizmek bazen saatlerce sürebilir. Bu süreçte mandala çizen keşişlerin yanında bazı keşişler de mantra okuyup dua eder. Festival veya ritüel sona erdiğinde de saatlerce çalışarak büyük bir titizlikle çizilen bir sanat eseri hükmündeki kum mandalalar süpürülüp kumları da bir nehre veya göle atılır. Tibet Budizmi’nde çok güzel ve karmaşık mandala örnekleri görülmekle birlikte Budizm’de basit mandala çeşitleri de kullanılır. Geniş bir dairenin içine dört kapısı olan bir kare ve karenin de içine merkezi temsil eden daire çizerek basit bir mandala tasarlanıp kullanılabilir.⁴⁷

3. Budist Dini Geleneklerde Mandala Çeşitleri

Mandala ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde genel anlamda dört tip mandala türünden bahsedebiliriz. Bununla birlikte mandala sembollerinin sınıflandırma girişimlerinde ve yapılan ayrımlarda çok net sınırların olmadığını söylemek mümkündür. Bu noktada kutsal metinlere dayalı ritüelleri sembolize eden mandalalar ile bireysel pratikler neticesinde ortaya çıkan mandalalar arasındaki farklılıklar söz konusu ayrımın her zaman net olmamasını doğurmaktadır. Bu nedenle yapılan herhangi bir sınıflandırma sadece sınırlı pratik değere sahip olabileceği gibi daha genel bir anlayışta yansıtılabilmektedir. Nitekim bahse konu olan sınıflandırma H. Brunner tarafından

⁴³ Zinn, “Mandala Symbolism and Use in the Mysticism of Hugh of St. Victor”, s.330.

⁴⁴ Watts, Mandalas Spiritual Circles For Harmony And Fulfilment, s.30.

⁴⁵ Clive&Jane Erricker, Buddhist Festivals, Heinemann Library, Crystal Lake 1997, s.28.

⁴⁶ Humprey, Meditation The Inner Way, s.63.

⁴⁷ Erricker, Buddhist Festivals, s.28.

yapılmış sınıflandırmalardan biridir. Brunner’e göre mandalalar dört kategoride ele alınabilir.

Birinci kategorideki mandala türleri genel kullanım için tasarlanmış olup çok net bir yapıya sahip olmayan sınırlı mandalalardır. Bu mandalaların esas işlevi üzerlerine yerleştirilen ritüel nesneleri korumaktır. Çeşitli malzemelerden yapılmış bu tür mandalaların basit geometrik desenlere sahip oldukları görülmektedir. Bu mandalalar üzerlerine bir şeyler koymak için tasarlandığı için ‘Seat (Koltuk) Mandala’ diye isimlendirilir.

İkinci kategorideki mandala türleri renkli tozlardan hazırlanan ve doğaüstü figürlerin yer aldığı farklı geometrik tasarımlara sahip mandalalardır. Ritüel boyunca aşkın olduğu kabul edilen görselin veya figürün mandalaya yansımış olması oldukça önemlidir. Bu mandalalar, geçici kullanım için tasarlanmıştır. Dolayısıyla ritüeli yapanlar amacına ulaştıktan sonra söz konusu mandalalar usulüne uygun bir şekilde ortadan kaldırılır. Bu tür mandalalarda genellikle üç, dört veya beş farklı renk kullanımına rastlanmaktadır. Renkli tozlardan faydalanılarak hazırlanan bu mandalalar, ‘Powder (Toz) Mandalalar’ olarak adlandırılır. Bunlar genelde ayin yapılan alanın büyüklüğüne göre tasarlandığından devasa boyutlara ulaşabilmektedir. Lakin daha küçük boyutta örneklerine de rastlanabilmektedir. Bu kategoriye verilebilecek en güzel örneklerden biri meşhur Kalaçakra Kum Mandala’sıdır.

Üçüncü kategorideki mandala türleri sınırlı yüzeylere sahip, ilahi veya şeytani güçlerin çağrıldığı belirli sayıda kareye veya pada adı verilen birimlere bölünmüş mandalalardır. Yapımlarında genellikle renk kullanılmaz. Bu kategoride en iyi bilinen mandala örneği ‘Vastumandala’ diye adlandırılan mandaladır. Ayrıca bu kategorideki mandalalar dini geleneklerde değer verilen birtakım nesneleri bünyesinde barındıran yapıdadır. Bu gruptaki mandalalarda çeşitli geometrik figürler de yer alır ve aynı zamanda bunlar ‘dağıtım diyagramları’ olarak da bilinirler.

Dördüncü kategorideki mandala türleri ise güneş, ay ve doğadaki diğer nesnelerin sembolik şekillerini belirtmek için oluşturulmuş mandalalardır. Bu kategorideki mandalalar ibadet amaçlı kullanılmadığı için çok fazla üzerinde durulmaz. Doğal yolla oluşturulmuş mandalalar yani ‘Natural Mandalalar’ bu sınıflandırmaya örnek olarak verilebilir.⁴⁸

3.1. Seat Mandala

Seat mandala basit geometrik şekiller kullanılarak yapılmış mandalalardır (*Şekil 2*). Bu mandala türünün yapılma amacı ayinlerde kullanılan ritüel aletleri korumak ve desteklemektir. Seat mandalalar basit bir yapıya sahip oldukları için genelde aynı basitlikte yapılmaları bakımından yantralarla karıştırılırlar.⁴⁹

⁴⁸ Buhnemann, Mandalas And Yantras In The Hindu Traditions, s.19-20.

⁴⁹ Buhnemann, Mandalas And Yantras In The Hindu Traditions, s.33,156.

Şekil 2: Seat Mandala

3.2. Kalaçakra Mandala

Sanskrit bir kavram olan Kalaçakra mana olarak “zaman döngüsü” anlamına gelir. Kalaçakra kelimesindeki “kala” zaman, “çakra” tekerlek veya döngü anlamına gelir. Bu nedenle, kelime “zaman döngüsü”, “zaman çarkı” olarak tercüme edilir. Zaman döngüsü anlamına gelen kalaçakra üç aşamalı olarak ele alınır. “İç Kalaçakra”, “Dış Kalaçakra”⁵⁰ ve kalaçakranın altı aşamalı yoga pratiğine adanmış “Alternatif Kalaçakra” olmak üzere bu üç aşama sınıflandırılır. Alternatif Kalaçakra olarak isimlendirilen son aşama kum mandalalarının yapımını ve inisiyasyon⁵¹sürecinin ihtiva eder.⁵²

İç Kalaçakra insanın fiziksel varoluşunun tabiat unsurlarıyla anlatımını ifade eder.⁵³ Bu bağlamda Kalaçakra Yoga geleneğinde bulunan altısı sağda ve altısı da solda olmak üzere toplam on iki tane olan merkez çakralardan enerji elde etmeye yardımcı olmak iç kalaçakranın temel özelliğidir. Dış Kalaçakra’da kala yani zaman bir yıllık süreyi gösterir ve tekerlek şeklinde sembolize edilir.⁵⁴ Dış Kalaçakra yıllık ve tarihsel zaman döngülerini ifade eder. Astroloji, coğrafya, tarih ve eskatoloji ile ilgili çeşitli konuları ele alır; genel

⁵⁰ Lamrimpa, Transcending Time The Kalaçakra Six-Session Guru Yoga, s.27.

⁵¹ **İnisiyasyon (Süluk)** kimi ansiklopedilerde bireyin ruhsal gelişimi için, bir üstadın sürekli kontrolü altında, bir düzen ve disiplin içinde, sınavlara dayalı tarzda, metodlu olarak eğitimi şeklinde tanımlanmaktadır. İnisiyasyon sözcüğünün kökeni, Latince “bir yere girme, iştirak etme, kabul edilme, başlama” anlamındaki “initium” sözcüğüdür. Osmanlı tarikat geleneğinde bulunan “süluk” kelimesi de, “iplik, sıra, dizi, yol, meslek, tutulan yol” anlamlarındaki Arapça “silk” sözcüğünden gelmektedir. Bir inisiyasyonda üstad (inisiyator, mürşid) taktır, öğrenci (inisiye adayı, mürit) ancak inisiyasyonu tamamladığı zaman inisiye olur. İnisiyasyonu tamamlamamış olanlara inisiye denmez. (Bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/inisiyasyon>. 06.12.2021; Mircea Eliade “Initiation: An Overview” The Encyclopedia of Religion, Macmillan Publishing Company, New York 1987, Vol.7, s.4475,4476.)

⁵² Laura Harrington, “Exorcising The Mandala: Kalaçakra And The Neo-Pentecostal Response”, Journal Of Global Buddhism Vol. 13 (2012), s.151.

⁵³ <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Kalachakra> (11.04.2020)

⁵⁴ Lamrimpa, Transcending Time The Kalaçakra Six-Session Guru Yoga, s.27.

olarak içinde yaşadığımız dış çevreye ve kozmosa karşılık gelir.⁵⁵ Kalaçakra’nın üçüncü yönü olan Alternatif Kalaçakra’da ise kalaçakra’nın üretimi, tamamlanması ve en nihayetinde amaca ulaştırıp aydınlanmayı gerçekleştirmesi aşamaları gerçekleşir.⁵⁶ Kalaçakra mandala içeriğinde çoğu zaman 722 adet tanrının sembolize edildiği bir mandala türüdür. Başta kalaçakra olmak üzere diğer tüm mandala çeşitlerinde kullanılan tanrı figürleri noktasında sayıca kesinlik söz konusu değildir.⁵⁷ Kalaçakra mandalada da durum böyle olmakla birlikte genelde kullanılan rakamlar 634, 714 veya 722’dir.⁵⁸

Kalaçakra mandala özellikle Dalai Lama’nın rehberliğinde bireysel kurtuluşa ve dünya barışına adanmış olup renkli kumlardan yapılır.⁵⁹ Kalaçakra mandala yaratılış tanrıçasını çağırarak için törenle renkli toz veya kumlardan Budist keşişler tarafından oluşturulur. Mandala daha önce çizilmiş taslağa uygun bir şekilde titizlikle çizilir. Keşişler mandalayı merkezden dışa doğru inşa ederler.⁶⁰ Kalaçakra Buddha, lotus yapraklarıyla sembolize edilen sarayında oturmuş şekilde mandalanın merkezine yerleştirilir.⁶¹ Bu merkeze ek olarak birbiri içine geçmiş üç mandaladan müteşekkil kalaçakra kum mandalası oluşturulur. Mandalanın merkezinde bilgeliği ve büyük mutluluk mandalasını yer alır. Merkezdeki mandalaları takiben Buddha’nın bedenini, konuşmasını ve zihnini simgeleyen üç eş merkezli kareden oluşan mandalalar yerleştirilir (*Şekil 3*). Merkeze ek olarak dıştan içe doğru sırasıyla oluşturulan beden, konuşma ve zihin mandalalarının her biri ayrıca bağımsız birer mandala şeklinde düşünüldüğü için ebat olarak büyük yapılır. Bu noktada kalaçakra mandalalarının Budist mandala çeşitleri içerisinde en büyük ebatlara sahip mandala çeşidi olduğu da bilinmektedir.⁶²

Şekil 3: Kalaçakra Mandala

⁵⁵ Sopa v.dğr., The Wheel Of Time The Kalachakra In Context, s.31.

⁵⁶ Lamrimpa, Transcending Time The Kalachakra Six-Session Guru Yoga, s.27-28.

⁵⁷ Urban Hammar, Studies in the Kalachakra Tantra, Stockholm 2005, s.120.

⁵⁸ Kimiaki Tanaka, A Uniquely Rich Exploration Of The Mandala’s History And Meaning, Wisdom Pub., Boston 2018, s.358.

⁵⁹ Khedrup Norsang Gyatso, Ornament Of Stainless Light An Exposition of the Kalachakra Tantra, Wisdom Pub., Boston 2004, s.36.

⁶⁰ Watts, Mandalas Spiritual Circles For Harmony And Fulfilment, s.20.

⁶¹ Gyatso, Ornament Of Stainless Light An Exposition of the Kalachakra Tantra, s.36.

⁶² Tanaka, A Uniquely Rich Exploration Of The Mandala’s History And Meaning, s.353.

Kalaçakra mandalanın merkezi çark şeklinde dizayn edilmiş olup “Büyük Mutluluk ve Bilgelik” ismini alır. Mandalanın bu bölümünde temel tanrı figürü eşiyile birlikte çift olarak tasvir edilerek lotus çiçeğinin merkezine yerleştirilir. İkinci aşamada merkez çarkı içine alacak şekilde kare formunda “Zihin Mandala” bölümü inşa edilir. Zihin mandalanın dört ana yönüne birer tane tanrı figürü yerleştirilir. Ana yönlerde tanrılar ara yönlerde de tanrıçalar yer alır. Zihin mandalasından sonra dışa doğru onu kuşatan ve ondan daha geniş bir kare forma sahip olan “Konuşma Mandalası” inşa edilir. Konuşma mandalası zihin mandalasına göre daha büyük olduğu için içine daha fazla sayıda tanrı ve tanrıça figürü yerleştirilir. Konuşma mandalasının dört kardinal yönünde dört adet kırmızı sekiz yapraklı lotus, dört ara yönünde de dört adet beyaz sekiz yapraklı lotus vardır. Ana ve ara yönlere yerleştirilmiş lotusların her bir yaprağına bir tanrı veya tanrıça yerleştirilir. Konuşma mandalasını dört ana yöne açılmış kapıları olan “Beden Mandalası” kuşatır. Konuşma mandalasının iki katı büyüklüğünde olan beden mandalası, kalaçakra mandalanın içinde yer alan en büyük ve en dışta kalan mandala çeşididir. Beden mandalasında diğer mandalalarda olduğu gibi ana ve ara yönlere yerleştirilmiş lotuslar ve her bir lotus yaprağına yerleştirilmiş tanrı ve tanrıçalar yer alır (Şekil 4). Kalaçakra mandalanın dış çeperi, etrafını kuşatan bir kareyle kapatılır ve bu kısımda Sumeru Dağını merkeze alan dünya sisteminin temelini oluşturan dört elementin yanı sıra güneş ve ay gibi göksel cisimler birlikte tasvir edilir. Bu düzenleme Kalaçakra mandalanın kozmoloji ile yakın bağlantısı olduğunu göstergesi olarak kabul edilir.⁶³

Şekil 4: Kalaçakra Mandala

Kalaçakra mandala diğer mandala türlerinde olduğu gibi zihinde gerçekleşecek senaryonun sadece sembolik bir ifadesidir. Mandala sembolleri aydınlanmayı arayan kişinin zihninde ve hayal gücünde aydınlanmaya götürecek yolları keşfetmesine yardımcı

⁶³ Tanaka, A Uniquely Rich Exploration Of The Mandala's History And Meaning, s.355-359.

olacak görsellerdir. Bu bağlamda bir Budist zihinsel engellerinden mandala vasıtasıyla kurtularak zihinsel olarak kurduğu sarayda yürüyerek mandalanın merkezindeki Budda’ya ulaşmaya çalışacaktır. Bu amaçla oluşturulan mandala, ritüel bitince görevini tamamlamış sayılır ve dış çerçeveden merkeze doğru süpürülerek kumlar “urn” adı verilen bir kaba doldurulur. Son aşama olarak Kalaçakra mandalanın süpürülen kumları tüm evrene barış ve güzellikler getirmesi adına tören yapılan yere en yakın nehre, göle, denize veya okyanusa dökülür.⁶⁴

Budizm’in çok geniş ve çeşitli varyasyonları olan bir din olması Budistler nazarındaki Budda imajını da çeşitlendirmiştir. Budizm’in yayıldığı toplumlardaki Budda görselleri ve heykelleri incelendiğinde çeşitli Budda figürlerinin var olduğu görülmektedir. Budda figürlerinin içinde kullanım sıklığı açısından bir sıralama yapıldığında meditasyon oturuşu yapan Budda, aydınlanmaya ulaşmanın verdiği mutlulukla gülümseyen Budda ve Kalaçakra Budda figürleri ön palana çıkar. Dört yüzlü yirmi dört kollu Kalaçakra Budda figürü özellikle Mahayana geleneğine dayanan Çin, Kore, Japonya, Vietnam ve Moğolistan gibi Budist topluluklarda yaygın bir şekilde kullanılan Budda figürüdür.⁶⁵ Temelde Kalaçakra Budda’ya dayanan Kalaçakra Mandala sembolleri tantrizm geleneğinde kurtuluşa giden yolda en derin öğretiler arasında yer alan en yüksek yoga tantra sınıfına ait bir Budist uygulamasıdır. Geleneğe göre, Sakyamuni Budda Hindistan’ın güneyinde kalaçakra olarak ortaya çıkmıştır ve Sambala Kralı Sucandra, Kalaçakra Budda’nın öğretilerini Sambala halkı arasında yaygınlaştırmıştır. On birinci yüzyıla kadar sadece Hindistan sınırları içerisinde kalan bu öğreti Mahayana ekolünün çalışmaları neticesinde on birinci yüzyıldan sonra Çin, Tibet, Kore, Japonya, Vietnam ve Moğolistan’da yaygınlaşmıştır.⁶⁶ Bu bilgilere rağmen kalaçakra geleneğinin ortaya çıktığı yer olan Hindistan’da bu geleneğin nasıl başlatıldığı da aslında çok net değildir. Ancak Tibet kaynakları bu konuda kalaçakranın çıkış noktasının Güney Hindistan olduğunu belirtir. İlgili kaynaklar kalaçakranın Hindistan’da Bihar, Kaşmir ve Bengal’le sınırlı kaldığını ama on birinci yüzyıldan sonra da başta Tibet olmak üzere Asya kıtasında ki birçok topluluğa yayıldığını aktarır.⁶⁷

3.3. Vastu Purusa Mandala

Vastu Purusa mandala kural olarak kare şeklinde çizilen bir mandala çeşididir. Genelde tapınak inşasında plan olarak kullanılan bu mandala türü küçük kare parçalardan müteşekkil dörtgen bir yapıyı ifade eder.⁶⁸ Vastu Purusa mandala ismi, Vastu, Purusa ve mandala olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Vastu kavramı bir binanın planlanan alanını ifade eder. Vastu varoluşun kapsamını ifade eder ve tanrısal özellikleri olan Purusa’nın görüntüsünü planlanan alana yansıtır. Purusa ise varoluşun kökeni, kaynağı, onun araçsal ya da yaratıcı sebebidir ve dünyaya maddeten tezahür eder. Bu noktada Purusa, Vastu Purusa mandala baz alınarak inşa edilen tapınak ya da binanın planında somutlaştırılır. Mandala ise herhangi bir kapalı çokgeni belirtir. Vastu Purusa mandalanın temel formu kare şeklindedir, bu onun temel formu olmakla birlikte üçgen, altıgen, sekizgen ve daire şeklinde ki formlarına da rastlanmaktadır.⁶⁹

⁶⁴ Watts, Mandalas Spiritual Circles For Harmony And Fulfilment, s.20,21.

⁶⁵ Geshe Lhundub Sopa, Roger Jackson, John Newman, The Wheel Of Time The Kalachakra In Context, Snow Lion Pub., New York 1991, s.1-2.

⁶⁶ Gen Lamrimpa, Transcending Time The Kalaçakra Six-Session Guru Yoga, Wisdom Pub, Boston 1999, s. IX.

⁶⁷ Vesna A. Wallace, The Inner Kalaçakratanttra A Buddhist Tantric View of the Individual, Oxford University Press, New York 2001, s.5.

⁶⁸ Klaus K. Klostermaier, A Concise Encyclopedia Of Hinduism, Oneworld Pub., England 1998, s.198.

⁶⁹ Stella Kramrisch, The Hindu Temple, University of Calcutta Pub., India 1946, s.21.

Vastu Purusa mandala, Vastu uygulayıcıları tarafından meditasyona yardımcı bir araç olmanın yanı sıra yaşam alanlarının oryantasyonu, tasarımı ve inşası için bir rehber olarak kullanılmaktadır. Bu kullanım şeklindeki temel amaç, bireyin kendisinden daha çok yaşam alanını evrenin doğal dengesi ile uyumlu hale getirmek istemesidir. Mandalayı bu amaca göre kullanmak Vastu Purusa mandalanın görüntüsüne yansır, çünkü çoğu mandala şekli daireselken, Vastu Purusa mandala çoğunlukla kare formunda oluşturulur.⁷⁰ Mandalanın bu kare formu da kendi içerisinde karelerle bölünür. Kare şeklinde iç dizaynı yapılan bu mandala türünün her bir karesi de bir tanrıyı temsil eder ve toplamda mandalaya kırk beş tanrı yerleştirilir.⁷¹ Tanrılar merkezden kenarlara doğru önem derecelerine göre mandala üzerinde yerlerini alırlar.⁷² Kare şeklin her bir kenarı dört ana yönü, köşeleri ise ara yönleri gösterecek şekilde düzenlenir. Bu düzende inşa edilen yapılarda zemin dünyayı, duvarlar dört ana yönü çatı ise gökyüzünü temsil eder.⁷³

Hint dinlerinde Vastu Purusa mandala, tanrılar için kare formunda oluşturulur ve her bir kenar dört ana yönü gösterir. Kare formun merkezinin daireden oluştuğu Vastu Purusa mandala türleri de mevcuttur (*Şekil 5*). Dairenin tam ortası enerjinin kaynağını ifade eder. Vastu Purusa mandalada ki daire yaşamın hareketliliğini ve devamlılığını ifade ederken kare ise düzeni ve ölüm sonrası mükemmelliği ifade eder.⁷⁴ Bu noktada Vastu uygulayıcıları ve mimarları bu mandala türünü, binaları inşa etmek, ruhsal olarak yüksek enerjili ve evrenle uyumlu iç mekanlar tasarlamak için bir plan olarak kullanırlar.⁷⁵ Ayrıca eğer bir ev bu plana uygun bir şekilde inşa edilirse hane halkına sağlık, zenginlik ve mutluluk sağlayan mükemmel bir ortam yaratılmış olacağına inanılır. Vastu Purusa mandala planına uygun yapılan binaların güneş alma açısı da uygun olacağından ferah ve sıcak olacağı düşünülür.⁷⁶ Vastu Purusa mandala planına belirli tanrılar tahsis eden antik rişhilerin, evrenin kozmik enerjileri hakkında yeterince geniş bilgiye sahip oldukları hakkında bilgiler mevcuttur. Nitekim bu bilge adamlar güneş ışığının mekanlar üzerindeki etkisinin farkındaydılar. Güneş’in doğudan batıya doğru ilerlemesiyle ışınlarının belirli değişikliklere uğradığını gözlemlediler ve bu doğrultuda binaları inşa ettiler.⁷⁷

⁷⁰ Juliet Pegrum, *The Vastu Home*, Ulysses Press Pub., Berkeley 2002, s.20.

⁷¹ Ashwinie Kumar Bansal, *Vastu*, Barron’s Educational Series Pub., Canada 2002, s.12.

⁷² Bafna, “On the Idea of the Mandala as a Governing Device in Indian Architectural Tradition”, s.29.

⁷³ Pegrum, *The Vastu Home*, s.20.

⁷⁴ Kramrisch, *The Hindu Temple*, s.22.

⁷⁵ Bansal, *Vastu*, s.12.

⁷⁶ http://www.vaastuinternational.com/vastu/Vastu_Purusha.html (24.03.2020)

⁷⁷ Bansal, *Vastu*, s.14.

Şekil 6: Vastu Purusa Mandala

3.4. Natural Mandala

Mandalalar geleneksel olarak evrenin ilahi mimarisini gösterir. Bu noktada doğanın sembolleri günümüz mandalaları için uygun bir konu olabilir. Doğa yoluyla öz farkındalık, basitlik ve barış ile ilgili temel deneyimlere yeniden atıfta bulunulmuş olur. Doğa ve onun yaratıcı yaşam gücü, birçok yönden nihai mandaladır. Tantrik Budizm mandalaları ve onları oluşturan elementler, doğanın her iki temel kuvvetini yani yaşamın ve ölümün döngüsünü gösterir. Bu tür cihazlar, aydınlanmayı ve dinginliği arayanların algılarını açmak için bilgiler tarafından dikkatlice tasarlanmıştır. Bununla birlikte, doğanın gerçek fenomenini bir meditasyon nesnesi olarak kullanarak benzer bir etki elde etmekte pekâlâ mümkündür. Doğanın sembolizmi, görünüşe göre basit olmakla birlikte birçok yönden de oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Örneğin tüm canlıların birbiriyle olan büyük bağlılığı üzerinde durularak önemli içgörülere erişilebilir.⁷⁸

Tabiat doğal bir mandaladır ve kullanıcı için her zaman ulaşılabilir bir noktadadır.⁷⁹ Dalları gökyüzüne uzanan ve kökleri yeryüzüne yayılan bir ağaç yaşayan bir mandaladır (Şekil 7). Büyüklüğü, şekli ve dokusu ile kendi tarihini resmeder. Bir elma ikiye bölündüğünde bir mandala elde edilmiş olur. Gece gökyüzünde yıldızların oluşturduğu şekiller, gündüz bulutların aldığı şekiller, kışın kar tanelerinin şekilleri evrenin kullanıcıya sunduğu doğal mandalalardır.⁸⁰ Tabiatla bulunan bu ve benzeri birçok öge hem anlık kullanım için hem de yeni bir mandala tasvir etmek için kullanıcıya ilham verebilir. Ayrıca toprak ve kum üzerine çeşitli şekiller çizerek de mandala oluşturulabilir.⁸¹

⁷⁸ Dolma, Natural Mandalas, s.9-10.

⁷⁹ Fincher, Creating Mandalas, s.24.

⁸⁰ Watts, Mandalas Spiritual Circles For Harmony And Fulfilment, s.25.

⁸¹ Dolma, Natural Mandalas, s.7.

Şekil 7: Natural Mandala

4. Budist Ekollerde Mandala Anlayışı ve Mandala Kullanımı

Mandala, Budist dini geleneklerinde tantrik unsurlarla ilişkilendirilerek kullanılan bir semboldür. Budist dini geleneklerde mandala kullanımı kişiyi bir objeye odaklayarak kurtuluşa ulaştırmayı hedeflemektedir.⁸² Zira Budist gelenek içerisindeki farklı okulların kendine has özellikleri ve farklı uygulamaları söz konusudur.⁸³ Theravada Budizmi, ruhlara ve doğa üstü güçlere yönelik Budist öncesi inançları bünyesinde barındıran, inanç noktasında yeniliklere kapalı olan muhafazakâr bir ekoldür. Theravada ekolünün sahip olduğu bu eski inançlar Budist dünya görüşü bağlamında sistemleştirilerek bu ekolün inanç sitemini oluşturduğu görülür.⁸⁴ Nitekim Hint yarımadasındaki kültüre de sadık kalan Theravadinlerin bu coğrafyada kullanılan ezoterik unsurları da kullandıkları bilinmektedir. Ezoterizm ve onu oluşturan unsurların Theravada Budizmi’nde yoğun olarak yer bulduğu ve kullanıldığı görülmektedir. Ezoterik uygulamaların daha çok Theravada Budizmi’nin yayıldığı Kuzey Burma, Kuzey Tayland ve Kamboçya’da etkili ve etkin bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁸⁵

Budizm’in genelinde olduğu gibi Theravada Budizmi’nde de meditasyon önemli bir yer tutar. Bu noktada Theravada Budizmi tıpkı diğer ekoller gibi sağlıklı dingin bir zihin gücüne vurgu yapar ve olumsuz zihin durumlarıyla mücadele edilmemesi gerektiğini vurgulayıp olumlu zihin durumları oluşturma’nın önemi üzerinde durur.⁸⁶ Meditasyon esnasında konsantrasyon çok önemlidir ve bu yüzden mutlaka konsantrasyonu artıracak nesneler kullanılmalı ve zihin tek bir noktaya odaklanmalıdır. Meditasyon sürecinde zihnin odaklanmasına sağlamak amacıyla mandala bir araç olarak kullanılır.⁸⁷ Bu

⁸² Bafna, “On the Idea of the Mandala as a Governing Device in Indian Architectural Tradition”, s.32.

⁸³ Abdurrahman Küçük -Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ocak yay., Ankara 2002, s.172.

⁸⁴ Charles F. Keyes, “Southeast Asian Religions: Mainland Cultures”, Encyclopedia Of Religion Second Edition, Thomson Gale Pub., USA 2005, Vol. 13, s.8644.

⁸⁵ Frank E. Reynolds and Charles Hallisey, “Buddhism: An Overview”, The Encyclopedia of Religion, Macmillan Publishing Company, New York 1987, Vol. 2, s.346.

⁸⁶ Bhikkhu Ananda, Meditation In Theravada And Zen, Published by The Singapore Buddhist Meditation Centre, Singapore 2008, s.33.

⁸⁷ Ananda, Meditation In Theravada And Zen, s.32.

bağlamda Theravadinler “Kasinamandalayı”⁸⁸ meditasyon yaparken kullanırlar. Kasina, Theravada Budizmi açısından meditasyon sırasında kullanılan, odaklanmayı kolaylaştırıp konsantrasyonu artıran temel görsel nesneleri ifade eder.⁸⁹

Mahayana ekolüyle Hindistan’dan doğuya doğru ilerleyen Budizm, bu ekole ait farklı oluşumlarla gelişimini devam ettirdi. Özellikle Madhyamika ve Yogacara okullarının etkisiyle Mahayanacı görüşler gelişimini sürdürdü. Bu süreçte Mahayana’nın temel Budist felsefesi ve anlayışı da Hindistan’dan doğuya taşınmış oldu. Budizm’e ait birçok dinsel ve kültürel değer Asya’nın kendi kültürel mirasıyla adapte olup şekillendi.⁹⁰ Bu bağlamda Mahayana ekolünün ezoterik uygulamalarından olan mandala, mantra⁹¹, mudra⁹² ve dharani⁹³ sadece dini hayatta değil sanattan edebiyata kadar bölgedeki hâkim kültürle entegre olup gelişti.⁹⁴ Nitekim Mahayana Budizm’inin etkilediği topluluklarda sembolizm ve ezoterik uygulamalar bu çerçevede önemli hale geldi. Bu meyanda Buddacı öğretilerde mutlak olan Buddalık makamı ve onun çeşitli yönleri sembollerle, her biri belirli bir sesle temsil edilen mistik bir isim, form, renk ve işarete sahip göksel Buddalar ve Bodhisattvalar olarak temsil edilir oldu. Buddaların ve Bodhisattvaların özellikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri kutsal haritalar diye adlandırılan mandala sembolleri üzerinde gösterildi. Bu durum Mahayana Budizm’inin ulaştığı ve yayıldığı bütün topluluklarda benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır. Tibet’ten, Moğolistan’a, Çin’den ve Japonya’ya kadar Budizm’in yayıldığı alanlarda birbirine benzeyen örneklerle karşılaşmak olasıdır.⁹⁵ Örneğin Çin Budizm’inde meditasyon yapabilmek için gerekli enstrümanlar önemli yer tutmaktadır. Çin’de huzur bulmak ve daha kolay dinginliğe ulaşmak vb. amaçlarla tapınaklar hep dağlık ve sakin yerlere yapılmıştır. Bu gelenek Kore ve Japonya’da da sürdürülmüş, özellikle Japonya’da yerel halkın nezdinde önemli bir yere sahip olan dağ tapınıcı sayesinde söz konusu yerlere tapınak inşa etme ve bu dağlara kutsiyet atfetme anlayışı farklı bir boyut kazanmıştır. Nitekim Çin, Kore ve Japonya’da yaşayan bir Budist doğayla iç içe olan bu tapınaklarda meditasyon yaparak zihnini daha kolay belli bir noktaya odaklamak suretiyle kurtuluşa ulaşacağına inanmaktadır. Özellikle kutsiyet atfedilen mekanlardaki meditasyon uygulamalarında mandala sembollerinin kullanımı mevzu bahis ülkelerde oldukça yaygındır ve önemli bir yer tutmaktadır.⁹⁶ Bu durum tantrik uygulamalarla ön plana çıkan Mahayana mezhebinin bu bölgedeki dini gelenek üzerinde ne denli etkili olduğunun da göstergesi olarak kabul edilmektedir.⁹⁷

Kaynaklarda Çin’de Mahayana mezhebinin tantrik uygulamalarının benimsenmesi ve yaygınlaşmasının üçüncü yüzyılla sekizinci yüzyıl arasında olduğu ifade edilmiştir. Özellikle mantra ve mandala kullanımı bu dönemde Mahayanist kutsal metinlerle birlikte yaygınlaşmıştır. Sakyamuni Budda figürleri taşıyan mandala örnekleri en fazla kullanılan

⁸⁸ Kasinamandala: Meditasyon sırasında konsantrasyon nesnesi olarak kullanılan dairesel disk. (Bkz. *Ṭhitañña Bhikkhu, Kasina Meditation, Estonian Theravada Sangha, Bangkok 2020, s.8;* <https://www.wisdomlib.org/definition/kasinamandala>. 07.12.2021)

⁸⁹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Kasina>(04.04.2021)

⁹⁰ Richard A. Gard, *Buddhism*, George Braziller Pub., New York 1962, s.24.

⁹¹ Genellikle Sanskrit dilinde kullanılan dini hece veya şiidir. (Bkz. Robert Beer, *The Encyclopedia of Tibetan Symbols And Motifs*, Shambhala Publications, Boston 1999, s.123.)

⁹² Budizm’de konsantrasyonu artırmak için kullanılan jestlerdir. Bu jestler el hareketleri şeklinde yapılır. (Bkz. Robert Beer, *The Encyclopedia of Tibetan Symbols And Motifs*, Shambhala Publications, Boston 1999, s.149.)

⁹³ Genellikle Sanskrit ve Pali dilinde söylenen Budist ilahisi. (Bkz. <https://en.wikipedia.org/wiki/Dharani> 07.12.2021)

⁹⁴ Gard, *Buddhism*, s.234.

⁹⁵ William Hontgoheby McGovebn, *An Introduction To Mahayana Buddhism*, Pravin Publications, Varanasi 1972, s.18.

⁹⁶ Dolma, *Natural Mandalas*, s.19.

⁹⁷ Alex Wayman, “Buddhism, Schools of Tantric Ritual Schools of Buddhism”, *Encyclopedia of Religion*, C.2., s.1214.

türler arasına girmiştir. Budizm’in tantrik uygulamaları olan mandalalar, mantralar ve mudraların kullanımı dokuzuncu yüzyıldan sonra daha çok yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda Çin Budizmi’nde dikkatimizi çeken en önemli hususlardan biri, Japon Budizmi’ne nazaran Çin Budizmi’nde tantrik uygulamaların daha yavaş ilerlemesidir. M.S. altıncı yüzyılda seyyahlar, tüccarlar ve Budist misyonerler vasıtasıyla Budizm Çin ve Kore üzerinden Japonya’ya ulaşmıştır. Budizm’in tantrik uygulamaları arasında yer alan mandala/mandara anlayışı Heian döneminin meşhur rahipleri arasında yer alan Kukai vasıtasıyla sekizinci yüzyılda bazı Budist kutsal metinler, beş mandala tablosu ve ezoterik ayin esnasında kullanılan eşyalarla birlikte Japonya’ya taşınmış⁹⁸ olmakla birlikte Çin Budizm’inden daha hızlı bir gelişim göstermiştir.⁹⁹ Budizm’in, Japon milli dini Şintoizm ve yerel halk inançlarıyla karıştırılarak kaynaştırılması sonucunda, Japon Budizmi adı verilen Japonya’ya özgü bir Budizm anlayışı ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰

Japon Budizmi’nde mandalalar, Japonca kullanımıyla mandaralar, meditasyon yapmak, dua etmek ve aşkın olan yüce varlığa tapınmak için kullanılmıştır. Bu bağlamda çeşitli mandala ve dua çarkları geliştirilmiş, ibadet amacıyla oluşturulan mandalalarda genellikle dikey dikdörtgen şekiller kullanılmış olmakla birlikte kare ve daire biçimlerine de yer verilmiştir. Japon Budizmi’nde mandala yapımında kullanılan kâğıt, kumaş, deri ve tahta malzemeler zamana ve şartlara göre tercih sebebi olmuş ve değişkenlik göstermiştir. Bu bağlamda mandala kullanacak olan kitlenin anlama ve kavrama düzeyi de dikkate alınarak oluşturulan mandalaların uzunluk ve kısalığı, karmaşıklığı ve sadeliği de değişkenlik göstermiştir.¹⁰¹

Tibet Budizmi, esas itibarıyla Mahayanist gelenek içerisinde yer almakla birlikte mahiyeti itibarıyla Tantra¹⁰² anlayışının etkisindedir. Bu meyanda Tibet Budizmi mandala sembolizminin detaylandırılması, işlev ve anlam bakımından zenginleştirilmesi açısından dikkat çekmektedir. Nitekim Tibetliler mandala objelerini gelişim açısından zirveye taşımışlar ve bu objeleri daha karmaşık semboller haline getirmişlerdir. Tibet mandalaları, görkemli desenleri ve parlak renkleriyle zengin bir sembolizm oluştururlar. Ayrıca Tibet mandalaları tasarımlarıyla değerli birer sanat eseri konumundadır. Mandalalarda kullanılan renkler meditatörün psikolojisini etkileyecek şekilde seçilmiştir. Kırmızı, kuvvetli bağlılığı; sarı, ruhsal gelişme ve olgunluğu; altın rengi, ruhsal zenginliği; gök mavisi, sonsuzluğu sembolize eder.¹⁰³

⁹⁸ Vedat Şafak Yami, Japonya’da Budizm, Doğu Batı yay., Ankara 2012, s.176; Halil İbrahim Şenavcu, “Tarihsel Süreç İçerisinde Japon Budizmi: Genel Bir Bakış”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1 (Haziran 2016), s.47.

⁹⁹ Wayman, “Buddhism, Schools of Tantric Ritual Schools of Buddhism”, s.1214.

¹⁰⁰ Halil İbrahim Şenavcu, “Japon Dinleri”, *Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Milet & Nihal, 2019), 273; Japon Budizm’ini incelediğimizde gelişim sürecini dört dönem olarak ele almak mümkündür. Erken dönem (545-710), Nara dönemi (710-784), Heian dönemi (794-1185) ve Kamakura dönemi (1185-1333 ve sonrası) şeklinde dönemsel olarak bir ayrıma tabi tutulabilir. Kamakura dönemine kadar Mahayana ekolünün etkisinde gelişen Japon Budizm’inde toplumsal kurtuluş düşüncesi hakimken, bu dönemle birlikte bireysel kurtuluş düşüncesi de oluşmaya ve gelişmeye başlamıştır. Kamakura döneminde bireysel kurtuluşu ön plana çıkartan anlayışlar gelişmiştir. Bu dönemde mantraların okunması mandala/mandara sembollerinin kullanılması bireysel kurtuluş için yeterli görülmeğe başlanmıştır. Bkz. Hüsamettin Karataş, “Erken Dönem Japon Budizm’i” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2, 2013, s.62; Şenavcu, “Tarihsel Süreç İçerisinde Japon Budizmi”, 47-60.

¹⁰¹ Karataş, Nichiren Budizmi, s.126-127; Halil İbrahim Şenavcu, *Dünden Bugüne Japon Budizmi: İnanç ve Uygulamaları* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 130-132.

¹⁰² Tantra terimi, görselleştirme, semboller ve ritüel yoluyla bilişsel dönüşümü vurgulayan ezoterik metinlerden türetilen uygulama sistemi ve meditasyon anlamına gelir. (Bkz. Nik Douglas, *Tantra Yoga*, Munshiram Manoharlal, New Delhi 1971, s.5.)

¹⁰³ Judson Davids, “The Primordial Mandalas of East and West: Jungian and Tibetan Buddhist Approaches to Healing and Transformation”, *NeuroQuantology*, Vol 14, Haziran 2016, s.245; Mansfield v.dğr., “Mandalas and Mesoamerican Pecked Circles”, s.271; Humprey, *Meditation The Inner Way*, s.63; Hewitt, *Meditasyon*, s.87.

SONUÇ

Mandala, daire, çember, çark anlamlarına gelen Sanskrit bir sözcüktür. Mandala başta Hinduizm, Budizm ve Caynizm olmak üzere pek çok kültürde kutsalı, evreni, cenneti, kozmik bilinci, kusursuzluğu ve varoluşun bütünlüğünü sembolize eder. Mandalalar çoğunlukla bir daire içinde bulunan diyagramlar ve resimlerdir. Bununla birlikte mandalalar diğer geometrik şekillerde de (kare ve dikdörtgen) çizilebilir. Mandala içerik olarak çeşitli unsurları bünyesinde bulundurmaktadır. Mandalanın içeriğinde Budizm’de önemli bir yere sahip Buddaların resimleri veya isimleri ön plana çıkmakla birlikte doğaya ait unsurlardan, mantra diye bilinen tılsımlı ifadelerden veya bireye anlamlı gelebilecek figürlerden müteşekkil mandala sembolleri de mevcuttur. Genelde Hint dinlerinde özelde Budizm’de önemli bir yere sahip olan mandala sembolleri odaklanılarak zihnin arındırılıp dinginliğe ulaştırıldığı araçlardır.

Mandala, yoga ve meditasyon sırasında ritüel nesnesi olarak kullanılan odaklanma objesidir. Doğu kültüründe özellikle görsel meditasyonda konsantrasyonu sağlamak için oluşturulup kullanılmaktadır ve meditasyon sayesinde zihni geliştirip yönlendirmek amaçlanmaktadır. Mandala sembolleri C.G. Jung’un uygulamalarında olduğu gibi psikiyatri alanında hastalıkların tedavisinde de kullanılmıştır. Burada Jung’un mandalayla kullanım şeklinin tantrizmden uzak olduğunu onun bu sembolleri sadece tedavi unsuru olarak kullandığını belirtmek gerekir.

Mandalalarda kullanılan yazılı semboller ve görsel imgeler kültürden kültüre değişebilmektedir. Bu çerçevede bazı dini geleneklerde kullanılan semboller de mandala kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim farklı dini geleneklerdeki çeşitli dinsel semboller içerisindeki tanrı ve tanrıça resimleri evrendeki düzenin tasviri niteliğindedir. Aynı şekilde bazı sembollerde kullanılan renk ve şekillerin ise evrenin doğallığı yanında bir denge unsuru olarak değerlendirildiği varsayılmaktadır. Bununla birlikte, her biri farklı bir dil ve farklı bir anlatım tarzı kullansa da tüm kültürlerin mandala tarzı sembolleri aslında aynı evreni tanımlamaktadır.

Tarihsel ve kültürel farklılıklardan bağımsız olarak düşünüldüğünde aslında bütün mandalalar ve mandala gibi işlev gören dinsel semboller kullanıcıyı kendi iç gerçeğini bulmaya ve iç dünyasını aydınlatmaya götürdüğünü söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra bir kozmogram olarak mandala, dünyanın temel bir desene indirgenen geometrik bir izdüşümünü temsil eder. Bu bağlamda kullanıcı mandala objeleri sayesinde bilincine yön verir. Öz benlik, bireyin iç yaşamında desenler üretir.

Mandalalar, öz benliğin dinamiklerini ortaya çıkarıp bir matris yani kalıp oluşturur. Mandala, ruhun kendisini serbest bırakması için ya da bütünlük oluşturma çabasına yardım etmek için benliği yansıtır ve mandala motifleri bireysel deneyim neticesinde bir anlam kazanır. Bu noktada mandalanın tasviri büyük önem arz etmektedir.

Mandala sembollerinin ortaya çıktığı tarih tam net olmamakla birlikte mandala temel Hint dinleri diye tanımladığımız Hinduizm, Budizm ve Caynizm’de yaygın olarak kullanılan ritüel objesidir. Tarihsel süreç içerisinde kullanım alanlarına göre birçok mandala örneği görülmektedir. Hint dinlerinde kullanılan mandala objeleri kullanım alanlarına göre H. Brunner tarafından dört kategoriye ayrılmış olup her kategoride yaygın kullanımından dolayı bazı mandala sembolleri ön plana çıkmıştır. Seat Mandala, Kalaçakra Mandala, Vastu Purusa Mandala ve Natural Mandala Hint dinlerinde ön plana çıkan mandala çeşitleri olarak görülmektedir.

Budizm’de mandala anlayışı Theravada ve Mahayana ekollerinin tantrizm anlayışına bağlı olarak gelişim göstermiştir. Bu noktada daha geleneksel olarak tanımladığımız Theravada ekolünde mandala kullanımı Mahayana ekolüne göre daha

sınırlı kalmıştır. Theravada ekolünde mandala kullanımı meditasyon sırasında odaklanmayı kolaylaştırıcı bir unsur olarak kullanılmış olup bu çerçevenin dışına çıkılmamıştır. Mahayana ekolünde ve bu ekole bağlı olarak gelişen Budist geleneklerde ise mandala objeleri hem ritüellerde kullanılmış hem de sanatsal bir forma bürünmüştür. Bu bağlamda Mahayana ekolünün bir ürünü olan Tibet Budizm’inde mandala sembolleri en zengin, en renkli ve en görkemli aşamaya ulaşmıştır. Tibet mandalaları görkemli desenleri ve parlak renkleriyle çok güçlü ve zengin bir sembolizm oluşturmuşlardır.

Çin Budizmi’nde ve Japon Budizmi’nde mandala anlayışı Budizm’in bu toplumlarda gelişim göstermesiyle paralel olarak gelişmiştir. Budizm’in Çin’de kabul görmesi ve yaygınlaşması Japonya’ya ve Tibet’e göre daha yavaş olmuştur. Bu noktada Budizm’le ilgili ritüel ve uygulamalar da aynı oranda yavaş ilerleme kaydetmiştir. Japonya Budizm’le altıncı yüzyılda tanışmasına rağmen Çin’e nazaran gelişimi daha hızlı olmuştur. Japon Budizmi’nde mandala kullanımı Kukai’nin Çin’e Budizmi öğrenmek için seyahat etmesi ve dönüşünde beraberinde getirdiği mandala sembolleriyle birlikte başlamıştır. Mandala sembollerini Çin Budizmi’nden alan Japon Budizmi bu noktada daha hızlı gelişim göstermiştir. Mahayana ekolünün etkisiyle Budizm’le tanışan bu toplumlarda, Budizm öncesi dini yapılarıyla ve toplumsal yapıyla bağlantılı olarak mandala kullanımı gelişmiş ve değişmiştir.

Tibet mandalaları kişiselleştirilmiş objeler olup evrensel yasaları ve tanrıları sembolize ederler. Bu semboller Tibet Budistleri için yaşamın bir parçası manastırların da vazgeçilmez unsurudur. Tibet mandalalarının yapımı ve kullanımı nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar taşınmıştır. Bu süreçte mandala öğreticileri ve inisiye dediğimiz mandala öğrencileri vardır. Bu öğretim esnasında genelde renkli tozlardan yapılan geçici mandalalar kullanılır. Öğrenciler, sabırla renkli tozlardan mandalalar oluşturup bu semboller üzerinde tasvir edilen tanrılarla kendilerini özdeşleştirerek bir bilinç düzeyi oluşturmaya çalışırlar. Bu noktada ilahi güçlerin kişileştirilmesi bakımından çeşitli tanrı formlarının kullanımına rastlanır. Bu tür görselleştirme yöntemi hem zor hem de karmaşık bir yöntemdir. Bu yöntem genelde meditasyon sırasında kullanılır ve zihinde tanrı imgesi oluşturularak tanrılar içsel olarak görselleştirilir ve birey kendi içinde ilahi güçlerin enerjilerini yakalamaya çalışır. Bu durum sabırlı ve kararlı bir eğitim sürecinden sonra kazanılmış kuvvetli hayal gücüyle mümkün olur. Tibet’te mandala objelerinin gelişmesi ve günümüze kadar ulaşması da usta çırak ilişkisi şeklinde gelişen bu sürecin neticesinde gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

Ananda, Bhikkhu, Meditation In Theravada And Zen, Published by The Singapore Buddhist Meditation Centre, Singapore 2008.

Aydın, Fuat, Yahudilik, Mahya yayıncılık, İstanbul 2018.

Bafna, Sonit, “On the Idea of the Mandala as a Governing Device in Indian Architectural Tradition”, Journal of the Society of Architectural Historians, Vol. 59, No. 1 (March, 2000).

Bajracharya, Indra Siddhi, Buddhism During Early Medieval Nepal Mandala 733 A.D – 1396 A.D (Doktora Tezi, Tribhuvan University 2014).

Bansal, Ashwinie Kumar, Vastu, Barron’s Educational Series Pub., Canada 2002.

Beer, Robert, The Encyclopedia of Tibetan Symbols And Motifs, Shambhala Publications, Boston 1999.

Birnbaum, Raoul, The Healing Buddha, Shambhala Pub., Boston 1979.

Bhikkhu, Thitañāṇa, Kasina Meditation, Estonian Theravada Sangha, Bangkok 2020.

Brauen, Martin, The Mandala in Tibetan Buddhism, Pub. RMA, New York 2009.

Bühnemann, Gudrun, Mandalas and Yantras In The Hindu Traditions, Brill Pub., Boston 2003.

Davids, Judson, “The Primordial Mandalas of East and West: Jungian and Tibetan Buddhist Approaches to Healing and Transformation”, NeuroQuantology, Vol 14, Haziran 2016.

Dolce, Lucia D., “Criticism and Appropriation Nichiren’s Attitude Toward Esoteric Buddhism”, (J.J.R.S.), C. XXVI, S. 3-4.

Dolma, Lisa Tenzin, Natural Mandalas, Duncan Baird Publisher, London 2006.

Douglas, Nik, Tantra Yoga, Munshiram Manoharlal, New Delhi 1971.

Eckel, Malcolm David, Buddhism, The Great Courses Published, Virginia 2001.

Eliade, Mircea, Dinler Tarihine Giriş, (çev. Lale Arslan), Kabalcı Yay., İstanbul 2000.

Mircea Eliade “Initiation: An Overview” The Encyclopedia of Religion, Macmillan Publishing Company, New York 1987, Vol.7.

Erricker, Clive&Jane, Buddhist Festivals, Heinemann Library, Crystal Lake 1997.

Feuerstein, Georg, Tantra, Shambhala Publications, Boston 1998.

Fincher, Susanne F., Creating Mandalas, Shambhala Published, London 1991.

Gard, Richard A., Buddhism, George Braziller Pub., New York 1962.

Gyatso, Khedrup Norsang, Ornament Of Stainless Light An Exposition of the Kalaçakra Tantra, Wisdom Pub., Boston 2004.

Hackmann, H., Buddhism As A Religion, Neeraj Publishing House, London 1910.

Hammar, Urban, Studies in the Kalaçakra Tantra, Stockholm 2005.

Harrington, Laura, “Exorcising The Mandala: Kalaçakra And The Neo-Pentecostal Response”, Journal Of Global Buddhism Vol. 13 (2012).

- Hewitt**, James, Meditasyon (çev. Rezan Süer), Akaşa yay., İstanbul 2000.
- Humphrey**, Naomi, Meditation The Inner Way, The Aquarian Press, Wellingborough 1987.
- Jung**, Carl Gustavo, Civilization In Transition, Princeton University Press, USA 1964.
- Jung**, Carl Gustavo, Mandala Symbolism, Published By Princeton University Press, Usa 1973.
- Jung**, Carl Gustavo, The Symbolic Life, Princeton University Press, USA 1979
- Karataş**, Hüsamettin, Nichiren Budizmi, Berikan Yayınevi, Ankara 2020.
- Karataş**, Hüsamettin, “Erken Dönem Japon Budizm’i” Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18/2, 2013.
- Keyes**, Charles F., “Southeast Asian Religions: Mainland Cultures”, Encyclopedia Of Religion Second Edition, Thomson Gale Pub., USA 2005, Vol. 13.
- Klostermaier**, Klaus K., A Concise Encyclopedia Of Hinduism, Oneworld Pub., England 1998.
- Kramrisch**, Stella, The Hindu Temple, University of Calcutta Pub., India 1946.
- Küçük**, Abdurrahman – Tümer, Günay, Dinler Tarihi, Ocak yay., Ankara 2002.
- Lamrimpa**, Gen, Transcending Time The Kalaçakra Six-Session Guru Yoga, Wisdom Pub, Boston 1999.
- Lorenzen**, David N., “Saivism: An Overview”, The Encyclopedia of Religion, Macmillan Publishing Company, New York 1987, Vol.12.
- Malandra**, Geri H., “The Mandala at Ellora / Ellora in the Mandala”, Journal of the International Association of Buddhist Studies, Vol.19, No.2 1996.
- Mansfield**, Victor N., “Mandalas and Mesoamerican Pecked Circles”, Current Anthropology, Vol. 22.
- McGovebn**, Wiilliam Hontgoheby, An Introduction To Mahayana Buddhism, Pravin Publications, Varanasi 1972.
- Miller**, David, “Mandala Symbolism In Psychotherapy: The Potential Utility Of The Lowenfeld Mosaic Technique For Enhancing The Individuation Process” The Journal of Transpersonal Psychology, New York 2005, Vol. 37, No. 2.
- Nair**, P. Thankappan, Indian National Songs And Symbols, Published by Firma Klm Private Limited, India 1959.
- Pegrum**, Juliet, The Vastu Home, Ulysses Press Pub., Berkeley 2002.
- Reynolds**, Frank E. and Hallisey, Charles, “Buddhism: An Overview”, The Encyclopedia of Religion, Macmillan Publishing Company, New York 1987, Vol.2.
- Sopa**, Geshe Lhundub – Jackson, Roger – Newman, John, The Wheel Of Time The Kalachakra In Context, Snow Lion Pub., New York 1991.
- Şenavcu**, Halil İbrahim, Dünden Bugüne Japon Budizmi: İnanç Ve Uygulamaları (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2015).
- Şenavcu**, Halil İbrahim, “Japon Dinleri”, Dünya Dinleri, ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Milet & Nihal, 2019).

Şenavcu, Halil İbrahim, “Tarihsel Süreç İçerisinde Japon Budizmi: Genel Bir Bakış”, Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi 1 (Haziran 2016).

Tanaka, Kimiaki, A Uniquely Rich Exploration Of The Mandala’s History And Meaning, Wisdom Pub., Boston 2018.

Tucci, Giuseppe, The Theory And Practice Of The Mandala, Dover Pub., New York 2001.

Wallace, Vesna A., The Inner Kalaçakratantra A Buddhist Tantric View of the Individual, Oxford University Press, New York 2001.

Watts, Laura J., Mandalas Spiritual Circles For Harmony And Fulfilment, Pub. Southwater, London 2000.

Wayman, Alex, “Buddhism, Schools Of: Tantric Ritual Schools Of Buddhism [First Edition]”, Encyclopedia Of Religion, C.2.

Wright, Katherine, Yoga and meditation : harmony, physical and mental good health, Waverley Books Pub., New York 2015.

Yamı, Vedat Şafak, Japonya’da Budizm, Doğu Batı yay., Ankara 2012.

Zinn, Grover A., “Mandala Symbolism and Use in the Mysticism of Hugh of St. Victor”, History of Religions, The University of Chicago Press Pub., Vol. 12, No. 4 (May, 1973).

<https://en.m.wikipedia.org/wiki/Kalachakra> (11.04.2020).

http://www.vaastuinternational.com/vastu/Vastu_Purusha.html (24.03.2020).

<https://en.wikipedia.org/wiki/Kasina>(04.04.2021).

<https://en.wikipedia.org/wiki/Diksha> (06.12.2021).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/inisiyasyon> (06.12.2021).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Siddhi> (06.12.2021).

<https://en.wikipedia.org/wiki/Akshobhya> (06.12.2021).

<https://www.wisdomlib.org/definition/kasinamandala>. (07.12.2021).

<https://en.wikipedia.org/wiki/Dharani> (07.12.2021).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Prajnaparamita> (07.12.2021).